

НА СВОЈОЈ ЗЕМЉИ, НА ПЛЕМЕНИТОЈ

Зорица Никитовић (ур.). *Српско писано наслеђе и историја средњовјековне Босне и Хума*. Бања Лука – Источно Сарајево: Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци – Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци – Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 2018, 417 стр.

Зборник радова *Српско писано наслеђе и историја средњовјековне Босне и Хума* изашао је из штампе 2018. године, као заједнички издавачки подухват трију српских факултета: Филолошког факултета Универзитета у Бањој Луци, Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву и Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци. Уредник Зборника је проф. др Зорица Никитовић.

Овај зборник резултат је истоимене научне конференције медијевалиста, која је одржана 19. и 20. јуна 2017. године у Андрићевом институту у Вишеграду. Осим три поменута факултета двају државних универзитета у Републици Српској, у организацији скупа учествовало је и Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске, Удружење историчара „Милорад Екмечић”, те Андрићев институт у Вишеграду. На скупу су учествовали, а потом и приложили своје радове за зборник, филолози, историчари, историчари цркве, академици, универзитетски професори и научни сарадници из више српских универзитетских и научних центара: Београда, Новог Сада, Ниша, Косовске Митровице, Никшића, Бање Луке и Источног Сарајева.

Зборник чине три цјелине: *Језик, Историја и Књижевност*. Језичка секција доноси највише прилога – њих дванаест, који се, на основу жанрова корпуса који чине предмет различитих видова лингвистичке анализе, могу груписати у неколико цјелина.

Средњовјековне повеље са подручја Босне и Хума, у контексту цјелокупног српског средњовјековног језичког и културног простора, пред-

* borjan.mitrovic@ffuis.edu.ba

мет су лингвистичког, дијакроничког интересовања више истраживача у овом зборнику. Јасмина Грковић Мејдор, у раду *Архаични формулаични искази у њовељама средњовековне Босне и Хума* (9–24), предочава и анализира специфичне формулације (*гаши вјеру, њравиши ѡресѡл, клеши се Боѡм живим, вјера ѡсѡодска* и др.), као босанску и хумску посебност и доказ о „живој речи обичајног права”, нарочито у односу на византијске обрасце повеља источног дијела српског средњовјековног језичког и културног ареала.

Александар Милановић у раду *Повеља бана Кулина у Субоѡићевој Срѡској ѡрамаѡици* (149–160) разматра однос према овом историјском документу током 19. вијека и налази историјско научно упориште и свједочанство о поимању и научном класификовању *Повеље* као „српског језичког и културног наслеђа”. Јован Суботић је своју граматику написао наводећи и примјере из корпуса старог српског језика, међу којима је и овај, најстарији документ писан српским народним језиком.

Радам *Фонолошке одлике срѡских ѡвеља средњовековне власѡеле Павловића* (25–48) Слободан Павловић проучава изузетно захтјевно подручје дијакроне фонологије, нарочито у погледу икавштине и њеног статуса и опсега у средњовјековној Босни. Радам је показано да су српске средњовјековне повеље изузетно важно свједочанство о вишевјековној егзистенцији изворно српских икавских говора с простора Босне и Хума.

Старим српским натписима Босне и Хума баве се три рада у овом зборнику. Наташа Драгин, у раду *Узуси срѡске средњовековне ѡисменосѡи у ћирилским најѡписима Босне и Хума* (61–82), на широком опусу босанских и хумских натписа, указује на низ ванјезичких чинилаца (садржај, ужа регионална припадност, статус наручилаца, техника и стил клесара и сл.) који одређују правописне и функционалностилске одлике самих натписа, при чему се указује на њихову језичко-стилску разноликост.

Натписи су предмет интересовања и Јелице Стојановић, која се радом *Језичко-сѡилске и језичко-кулѡуролошке особеносѡи ћирилских најѡписа сѡаре Херцеѡовине* (49–60) фокусира, како на чисто језичка питања, тако и на духовни контекст и идентитет самих натписа.

У раду *Три средњовјековна ћириличка најѡписа из Босне и Херцеѡовине* (83–92) Горан Комар врши ревизију трију већ прочитаних натписа из Подриња и долине Неретве, при чему се истиче рашчитавање натписа са средњовјековног гробља у селу Хладила код Устипраче.

И други књижевни жанрови предмет су лингвистичке анализе у овом зборнику. Тако Виктор Савић, у раду *Рукопис Пајтријаршијске библиотеке број 313 и рукописи из шої круџа* (93–132) проучава јеванђелске рукописе, текстолошки и компратавино, и према другим рукописима српског простора, и према старословенском стању, уз давање текста са критичком апаратуром, чиме се анализа конкретно поткрепљује примјерима и отвара простор за даља проучавања.

Рајна Драгићевић, у раду *О речнику Мухамега Х. Ускуфија из 1631. године* (133–148) за предмет свога истраживања узима у последње вријеме актуелизован и политички експлоатисан Ускуфијев рјечник, те прецизном упоредном анализом лексема показује истовјетност овог корпуса (који се и на дијахроном и на синхроном плану ненаучним, политичким средствима, покушава представити као различит од српског) с другим рјечницима српског језика.

И жанрови фикције побуђују интересовање истраживача у овом зборнику, па се тако Марина Курешевић, у раду *Активни партиципци у Берлинској Александриди* (161–174), бави положајем овог рукописа у ширем српском корпусу сачуваних преписа, при чему се примјерима илуструје припадност босанских текстова српској језичкој цјелини средњовјековног културног ареала.

Епистоларни жанр, као слабо проучена материја, предмет је интересовања Надежде Јовић у раду *Српскословенске одлике језика сарајевских писама из XVII и XVIII столећа* (195–214). На корпусу осамнаест писама из 17. и 18. вијека анализирају се фонетске и морфолошке српскословенске одлике, њихова распрострањеност у вези са епистоларном структуром и правилима жанра, као и условљеност њиховог присуства односом адресанта и адресата, а све у компаративном односу према другим споменицима из овог периода.

Исидора Бјелаковић, у раду *Медицинска терминологија у шрима лекарушама из Босне (XVIII и XIX век)* (175–194), пажњу посвећује лекарушама, дакле, текстовима медицинске провенијенције. Анализирајући терминологију из области медицине, ауторка настоји, с једне стране, предочити шири културолошки оквир дате епохе, однос сакралног и свјетовног, те опсеге и разноликост народних вјеровања. С друге стране, поменуте лекаруше се стављају у шири просторно-временски контекст и упоређују, како са стањем терминологије у српској средњовјековној медицини, тако и са временски блиским зборницима истог типа са територије јужне Угарске.

Дјела законодавне природе такође су предмет научне анализе у овом зборнику, о чему свједочи рад Зорице Никитовић *Семантичко поље назива за вјеру у Закономправилу Светиога Саве* (215–240), у којем се ауторка, на тексту Савиног *Номоканона*, бави семантичким опсегом ријечи *права вјера, правовјерна вјера, правовјерје, благовјерје, благодасије* и др. као синонима за *православну вјеру*, које су у антонимском односу према лексичко-семантичкој групи *зловјерја*, односно *јереси* (*зловјерје, зломудрије, злочасије* и сл.), пратећи судбину поменуте лексике од средњег вијека до савременог језичког стања. С обзиром на плурализам лексике којом су се именovali различити јеретички вјерски покрети, рад се, осим поменутих антонимских и синонимских релација, бави и хипонимским лексичким односима.

Свој допринос истраживању историје средњовјековне Босне и Хума у овом зборнику дају петорица аутора. Срђан Рудић, кроз рад *Босна и Котор у средњем веку* (241–260), на основу објављених извора и литературе, посматра однос између средњовјековне босанске државе и њених велможа и Котора. Аутор закључује да су Босна и Котор у поменутом периоду пролазили кроз неколико фаза: прву, до 1385. године када се Котор налазио у саставу државе Немањића или под заштитом угарских краљева; другу, од 1385. до 1420. године када се Котор налазио под влашћу босанских краљева и велможа из породице Косача; и трећу, од 1420. године па до пропасти средњовјековне босанске државе када је Котор био под влашћу Венеције (260).

Невен Исаиловић, у раду *Помени српској имена у средњовековним босанским исјеравама* (261–282), пише о фреквенцији назива *Срби, Србија, Рашка, рашки* и др. на подручју средњовјековне Босне, истичући временски гледано, различит статус и учесталост ових термина, али и постојаност језичког одређења Босне као простора чији се језик именује српским. У раду су размотрени помени српског имена у средњовјековним босанским повељама и писмима (од XIII до XV вијека), са посебним освртом на питање постојања и постојаности традиције о српској државности у средњовјековној Босни и њеним саставним дјеловима, као и на питања везана за језик и становништво.

У раду *Брачне везе Захумљана и Требињаца у Дубровнику* (283–300), Радмило Пекић говори о миграцијама становништва из залеђа у Дубровник, затим о процесу акомодације, са нарочитим освртом на вјерске односе, конверзију, брачне везе и улогу католичке цркве у њима, као и обичајног права у унутрашњости.

Борис Бабић у раду *Помен имена Босна у старим српским родословима и љетописима* (301–318) разматра статус термина Босна у поменутом корпусу, групишући материјал у двије садржајно и тематски различите цјелине, једну која се тиче спорадичних и неповезаних помена, и другу, која подразумејева међусобно повезане податке у вези са османским надирањем и пропашћу средњовјековне Босне.

Саша Шољевић, у раду *Православље у Босни и Хуму у средњем вијеку* (319–352), даје дијахрони преглед стања православних епископија (Хумска, Дабарска и, нешто касније, Сребреничка), говорећи о њиховом оснивању, аспектима дјеловања, историјском континуитету и пресудној улози у учвршћивању будуће црквене организације у Босни. Говорећи о вјерским приликама у средњовјековној Босни, аутор истиче и доминацију словенског језика у богослужењу, континуитет ћирилске традиције, задужбинарство владарских, великашких породица, хришћански идентитет стећака и сл.

Књижевна истраживања укључују три рада, која са различитих аспеката, теолошког, текстолошко-палеографског и културноисторијског, сагледавају, како одређена дјела и ауторе с ових подручја, тако и питање идентитета књижевности Босне и Хума у цјелини. Рад Бранка Летића *Писано наслеђе и српски културни образац у средњовековној Босни и Хуму* (405–417) сумарног је карактера и разматра питања језика, писма и вјере као пресудних детерминанти српског идентитета и конституената Срба као историјског народа. На Андрићевом трагу, академик Летић посматра историјске факте, попут доласка Османлија, и далекосежност и сложеност њихових посљедица на ову земљу, и нарочито на српскоправославни идентитет њених становника.

Владан Бартула, у раду *Посланица Тишу айосћола Павла у Обреднику крсћјанина Радосава* (353–370), на основу теолошких одлика садржаја, препознаје овај текст, не као јеретички (што су сталне и упорне тенденције), већ као православни, који је, према мишљењу аутора, коришћен приликом обреда монашења.

Радам *О списима из манастира Папраће, раду Данила Крџца, Јована Злокруховића и старца Данила* (371–404) Мирјана Бошков показује да је манастир Папраћа кроз средњи вијек био, не само важно преписивачко средиште, већ и мјесто живе књижевне дјелатности. Кроз текстолошку и палеографску, компаративну анализу, ауторка посматра неколико рукописа и доноси нове закључке по питању њиховог ауторства.

На основу прилога из више научних дисциплина: историје, историје језика, историје цркве и историје Књижевности, овај зборник посматра писано наслеђе Босне и Хума у српском и јужнословенском контексту. Притом се објективно, али и критички сагледавају домети досадашње науке, указује на погрешке, али и на тенденциозно манипулисање у сврху идеолошких и политичких циљева. Зборник је обухватио широк спектар жанрова који се у радовима проучавају, са различитих, али комплементарних аспеката.

Имајући у виду чињеницу да се до сада на подручју Републике Српске недовољно чинило по питању презентације средњовјековног писаног наслеђа ових наших области, овај зборник представља веома значајан прилог, не само науци, већ и пуноћи постојања српског народа на овим просторима. У том смислу, знаковит је и сваке хвале вриједан и сам наслов овог зборника, којим се у српској научној, али и општенационалној свијести утврђују називи Босне и Хума, као наших старих, матичних земаља, чијим смо се именима одувијек поносили.